

1.12.2017

EOAK/5500/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Esittelijä Riikka Jackson

OUTAMON LASTENKOTI

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 20.9.2017 ja jatkotarkastus 8.11.2017

Paikka: Outamon lastenkoti, Lohja

Läsnä: **Oikeusasiamiehen kansliasta:**

Esittelijäneuvos Tapio Rätty

Esittelijä Riikka Jackson

Tarkastuskohteesta:

Laitoksen johtaja - - -

Osastovastaava - - -

Tehostetun hoidon yksikön vt. vastaava - - -

Osastovastaava - - -

Psykologi - - -

Osastovastaava - - -

Tarkastuksen tarkoitus

Tarkastus 20.9.2017 tehtiin ennalta ilmoittamatta. Perusteet ennalta ilmoittamattomaan tarkastukseen selvitettiin laitoksen henkilökunnalle.

Jatkotarkastus tehtiin ennalta ilmoitettuna 8.11.2017.

Oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua lastenkodin tiloihin ja toimintatapoihin sekä lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin erityisesti lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteitten käytöstä. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota myös lapsen oikeuteen luottamukselliseen keskusteluun sosiaalityöntekijän kanssa ja terveydenhuollon järjestämiseen.

Jatkotarkastuksella tarkastettiin Outamon koulu, poikien osasto kolmonen sekä uudestaan erityisosasto Noko. Lisäksi keskusteltiin johtajan ja henkilökunnan kanssa esiin tulleista havainnoista ja tarkastettiin lapsia koskevia asiakirjoja.

Outamon lastenkoti

Outamon lastenkoti on Helsingin kaupungin ylläpitämä lastensuojelulaitos. Outamon lastenkodissa on yhteensä 37 lapsipaikkaa vaativan laitoshoidon kuudella kotiosastolla. Outamossa on Helsingin opetusviraston ylläpitämä Outamon peruskoulu. Outamon lastenkoti ja Outamon koulu ovat toiminnallinen kokonaisuus, joka soveltuu yläasteikäisille lapsille, joille sisäoppilaitostyyppinen kuntouttava sijaishuolto on tarkoituksenmukaista.

Outamosta hyötyvät lapset, joille irrottautuminen omalta kotipaikkakunnalta luo edellytykset kuntoutumiselle. Lastenkodin yhtenä painopisteenä on toiminnallinen kuntoutus. Lapsen läheiset ovat keskeisiä toimijoita Outamon kuntoutusprosessissa, jonka tavoitteena on paluu omalle kotipaikkakunnalle.

Outamossa on kaksi tehostetun hoidon kotiosastoa Noko ja Pähkinä, joissa on sijoitettuna sekä tyttöjä että poikia. Tehostetun hoidon kotiosastoilla hoidetaan muun muassa vakavasti päihteillä oireilevia lapsia. Osastolla järjestetään myös erityisen huolenpidon jaksoja tarvittaessa sekä vahvasti strukturoitua hoitoa ja kasvatusta.

Henkilöstö jakautuu osastojen välillä eri suhdeluvuilla. Outamon henkilöstön kokonaishenkilöstömitoitus on 1,3. Henkilöstömitoituksen painopiste on erityisosastolla oireilevilla lapsilla. Osastot tekevät toiminnallista yhteistyötä. Henkilöstö on moniammatillista.

Palotarkastus oli 21.9.2017.

Outamossa on kameravalvonta. Ulkona tallentava. Sisällä ei tallenna. Johtajan mukaan asianmukainen rekisteriseloste on laadittu.

Koulun pihalla on tallentava kameravalvonta. Rehtorin mukaan rekisteriseloste on laadittu.

Tarkastuksen yhteydessä pyydetty aineisto

Palauterunko

Juuri valmistunut esite lapsille ja heidän vanhemmillensa

Lasten ja eri yksiköiden säännöt ja mahdollinen suostumus/sitoutumislomake

Omat rajoitustoimenpiteitä koskevat ohjeet

Lasten kanssa viikoittain pidettävän yhteisökokouksen runko/pöytäkirjapohja

Lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelma- lomakkeet kaikilla seitsemällä kielellä

Palotarkastuspöytäkirja 21.9. järjestetystä tarkastuksesta

Palvelukieltoihin liittyvät ohjeet/säännöt/kuvaus niistä

Yksi esimerkki kuljetusraportista, kun käytetty ”Turvallinen kuljetus”-firmaa ja lisäksi kirjaukset Kultaisen noutajan antamasta suullisesta kuljetusraportista

Kolmen nimetyn lapsen päätökset koko vuodelta 2017, heidän viimeisimmät hoito- ja kasvatussuunnitelmat, voimassa olevat asiakassuunnitelmat sekä tieto siitä, ketkä ovat heidän sosiaalityöntekijöitensä ja heidän yhteystietonsa

Koontilista rajoitustoimenpiteistä 1.1.2017–30.6.2017.

Kaikki tehdyt rajoituspäätökset ja niitä koskevat tiedoksiantotodistukset huhtikuulta ja kesäkuulta 2017.

Lasten kuuleminen

Tarkastuksella kuultiin yhteensä neljää lasta eri osastoilla. Lasten kuulemisesta ei laadittu erillisiä pöytäkirjoja. Lasten luvalla keskusteltiin esille tuoduista asioista.

Jatkotarkastuksella kuultiin yhteensä kuutta lasta. Lasten kuulemisesta ei laadittu erillisiä pöytäkirjoja.

Vastatoimien kieltö

Lapsia kuultaessa lapsille ilmoitettiin, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan kielteisiä seuraamuksia tarkastuksen johdosta. Tämän lisäksi osalle lapsista annettiin oikeusasiamiehen esittelyvihkonen ”Voiko oikeusasiamies auttaa”.

Jatkotarkastuksella laitoksen johtajaa muistutettiin vastatoimien kiellosta.

Sijoitetut lapset

Sijoitettuja lapsia on laitoksessa tarkastushetkellä 31. Paikkoja on 37. Sijoitetut lapset ovat 13–17-vuotiaita ja he ovat lähes kaikki huostaanotettuja. Lisäksi yksi nuori on 18 vuotta täytettyään jälkihuollon asiakkaana Outamossa. Outamossa on kaksi poikien osastoa ja kaksi tyttöjen osastoa tehostetun hoidon osastojen lisäksi. Kullakin osastolla voi olla seitsemän lasta. Keskimääräinen sijoitusaika Outamon lastenkodissa on noin 1,5 vuotta.

Outamo arvioi sijaishuoltopaikan mahdollisuuksia vastata sijoitettavan lapsen erityisiin tarpeisiin. Tämä voi johtaa siihen, ettei lasta voida sijoittaa Outamoon.

Kieli ja kulttuuri

Merkittävä osa laitokseen sijoitetuista lapsista on ulkomaalaistaustaisia, mutta kaikki lapset puhuvat suomea. Lasten vanhemmat eivät kuitenkaan kaikki osaa suomea riittävästi, joten tarpeen mukaan laitos käännättää asiakirjat vanhemmille ja käyttää tulkkia asiakassuunnitelma- ja hoito- ja kasvatussuunnitelmanneuvotteluissa. Ensimmäisessä neuvottelussa tiedustellaan vanhemmilta, onko kääntämiseen tarvetta. Rajoituksia koskevat päätökset voidaan tarpeen mukaan käännättää, mutta vielä ei ole ilmennyt tarvetta. Laitoksen hoito- ja kasvatussuunnitelmalomake on käännetty seitsemälle eri kielelle.

Outamossa ei ole yhtään ruotsinkielistä lasta, eikä laitoksella ole mahdollisuutta tarjota palvelua ruotsinkielisille lapsille ruotsiksi.

Koulunkäynti

Outamon lastenkodin pihapiirissä toimii Helsingin kaupungin koulu. Koulu tarkastettiin jatkotarkastuksella. Koulussa on aloitettu rehtorin aloitteesta tänä vuonna vuosiluokkiin sitomaton opetus. Kuullut lapset ja opettajat pitivät uutta järjestelyä lasten oppimisen kannalta hyvänä ratkaisuna. Aikaisemmin lapsi saattoi jäädä luokalleen useita kertoja peräkkäin, mutta nyt lapsi ei enää jää luokalleen, vaan opetusta mukautetaan oppilaan tarpeen mukaan.

Rehtorin, opettajien ja laitoksen henkilökunnan mukaan laitoksen ja koulun lapset ovat erityisen vaikeahoitoisia ja tarvitsevat myös erityistä tukea opetuksen järjestelyissä. Tässä yhteydessä koulun henkilökunta painotti myös koulun ja osastojen välisen yhteistyön tärkeyttä. Opettajien näkökulmasta yhteistyötä olisi tiivistettävä ja lapsia kannustettava koulunkäyntiin enemmän.

Ongelmana Outamon lastenkodin osastoilla on kuitenkin se, että osastojen miehitys ei riitä ainakaan kaikissa tilanteissa ja kaikilla osastoilla sellaiseen sijaishuollon päivittäiseen järjestämiseen, joka mahdollistaisi osastolle sijoitetun lapsen kanssa tehtävän yksilöllisen kasvatus työn. Koulun henkilökunta toi myös esille, ettei tietojen vaihto koulun ja osastojen välillä enää

toimi kuten aiemmin, jolloin osastojen ohjaajat saattoivat aamulla kertoa koululle edellisen päivän tapahtumista, joilla oli merkitystä myös lapsen koulunkäynnin ja opetuksen järjestämiselle. Outamon koulun opettajilla ei ole oikeutta lukea lapsen tietoja asiakastietojärjestelmä Efficasta.

Ensimmäisellä tarkastuskerralla lapset ja henkilökunta kertoivat, että koulusta myöhästymisestä tai koko päivän lintsaamisesta aiheutuu ”epäonnistunut koulupäivä”. Myöhästyminen koulusta merkitsee sitä, ettei lapsi saa kyseisenä päivänä enää osallistua opetukseen. Opetusta ei myöskään järjestetty osastolla kyseisenä päivänä.

Lisäksi ”epäonnistuneesta koulupäivästä” on seurauksena se, että perjantaina alkavaa kotilomaa (laitoksen käyttämä ilmaus ”kotiharjoittelu”) myöhennetään kahdella tunnilla. Mikäli ”epäonnistuneita koulupäiviä” tulee kaksi saman viikon aikana, lomalle lähteminen tapahtuu vasta lauantaina. Mikäli ”epäonnistuneita koulupäiviä” on kolme tai enemmän, lapsen kotilomat peruutetaan kokonaan.

Outamon koulun rehtorin ennen jatkotarkastusta toimittaman kirjallisen selvityksen mukaan koulun edellä kuvatun käytännön tarkoituksena on saada oppilaat saapumaan kouluun lukujärjestyksen mukaan, ja jos poikkeamia tulee, niistä on täytynyt sopia osaston kanssa etukäteen. Opetukseen osallistumattomuus ilman syytä tai lupaa on rehtorin selvityksen mukaan ”epäonnistunut koulupäivä”. Laitoksen kanssa sovitun mukaisesti myös lähtö koulusta ja koulun alueelta koulupäivän aikana ilman lupaa aiheuttaa ”epäonnistuneen koulupäivän”.

Jatkotarkastuksella koulun rehtori ilmoitti, että koulussa on nyt luovuttu edellä kuvatusta myöhästymisestä aiheutuvasta oppilaan perusopetuslaissa säädettyjen oikeuksien rajoittamisesta (eli myöhässä kouluun tuleva lapsi pääsee osallistumaan nyt opetukseen kyseisenä päivänä). Nykyään poissaoloista tehdään merkintä lapsen tietoihin Wilmaan, kuten muissakin peruskouluissa.

Erään kuullun lapsen mukaan Outamon ”epäonnistunut koulupäivä”-järjestelmän tarkoituksena on kannustaa lasta koulunkäyntiin rangaistusten ja seuraamusten muodossa. Lapsen mielestä järjestelmä ei kuitenkaan kannusta koulunkäyntiin, vaan päinvastoin johtaa useampiin poissaoloihin tilanteissa, joissa lapsella ”ei ole enää mitään menetettävää” (eli lapsen seuraava kotiloma on jo syystä tai toisesta peruttu). Lapsen mukaan osaston ja koulun ”aikuisten pitäisi enemmän keskustella koulunkäynnistä ja poissaoloista lapsen kanssa ja pyrkiä motivoimaan lasta koulunkäyntiin ilman, että kiristetään, uhkaillaan tai pakotetaan”.

Rehtorin mukaan Outamon koulun oppilaille tehdään erityisen tuen päätös erityisluokalla ja oppilasta ja huoltajaa kuullaan ennen päätöksentekoa. Päätöksen erityisen tuen antamisesta tekee aluepäällikkö ja päätös annetaan tiedoksi oppilaan huoltajalle ja/tai lapsen lailliselle edustajalle. Erityistä tukea järjestettäessä otetaan huomioon erityistarpeet ja yhteistyöpalaveriin osallistuvat erityisluokanopettajat. Rehtorin mukaan koulussa ei pystytä järjestämään vieraskielisille lapsille opetusta heidän omalla äidinkielellään. Oman äidinkielen mukaisen opetuksen järjestäminen onnistuu Helsingissä.

Jatkotarkastuksella havaittiin, ettei koulussa ole riittäviä psykologin, kuraattorin ja kouluterveydenhuollon palveluita. Helsingin kaupunki tarjoaa Outamon koululle laskennallisen psykologin palvelun yhtenä päivänä kuukaudessa. Outamon lastenkodin oma psykologi on jossain määrin oman toimensa ohessa pystynyt paikkaamaan sijoitettujen koulussa käyvien lasten erityishenkilöstön palvelujen tarvetta.

Psykologipalveluiden puute on kuitenkin aiheuttanut muun muassa sen, että oppimisvaikeus-testit jäävät tekemättä ja ammatinvalintaan liittyvä apu puuttuu kokonaan. Lisäksi rehtori toi esille, että psykologin pitäisi voida tuntea lapset oikeasti, sillä lapset eivät halua keskustella heille tuntemattomien henkilöiden kanssa. Rehtorin mukaan monet lapsista eivät ole ainakaan koko ajan koulukuntoisia. Rehtori korosti lapsen asianmukaisen hoidon merkitystä sille, että lapsi pystyy käymään koulua.

Outamon laitoksen psykologi kertoi tarkastuksen jälkeen puhelimitse, että Helsingin sosiaalivirasto osti aikaisemmin Lohjan kaupungilta psykologipalvelut kouluun. Palveluja järjestettiin yhtenä päivänä viikossa. Tällä resurssilla pystyttiin tekemään psykologiset testit oppilaille, mutta resurssi ei kuitenkaan riittänyt terapeuttiseen työhön. Lohjan kaupungin lopetettua ostopalvelut järjestää Helsingin kaupungin opetusvirasto psykologin palvelut kouluun yhtenä päivänä kuukaudessa. Psykologin mukaan tämä resurssi on riittämätön, sillä psykologi ei ehdi tutkimaan lapsia, ja kaikki oppilaille välttämättömät psykologiset testit ja arviot jäävät tekemättä.

Laitoksen psykologin mukaan yhtenä ongelmana on lisäksi se, että oppilaan ohjaus jatko-opintoihin on puutteellista tai jää kokonaan tekemättä. Tämän johdosta oppilaan perusopetuksen jälkeinen koulutus tai opetus tosiasiasa jää usein kesken tai epäonnistuu.

Koulun oppilasaines on erittäin haastavaa myös käytökseltään. Tarkastuksella havaittiin, että joissakin koulun ryhmissä oli vain yksi opetuksesta vastaava aikuinen. Tarkastuksen havaintojen perusteella oppilaiden koulunkäynnin järjestämiseksi sekä niin oppilaiden, kuin opettajienkin henkilökohtaisen turvallisuuden takaamiseksi jokaisessa ryhmässä tulisi kuitenkin olla kaksi aikuista.

Tässä yhteydessä havaittiin myös, että opettajien henkilökohtaiset hälytysvälineet olivat vaikeakäyttöisiä ja epätarkoituksenmukaisia ja ne aiheuttivat helposti vääriä hälytyksiä. Hälytyslaite ei esimerkiksi paikanna reaaliaikaisesti, vaan näyttää ainoastaan sen sijainnin, missä hälytysnappia on painettu.

Opettajilla ei ollut myöskään käytössään henkilökohtaisia opetusviraston tarjoamia puhelimia, jotka opettajat arvioivat välttämättömiksi työssään ja oman turvallisuutensa takaamiseksi.

Terveydenhuolto

Aikaisemmin Outamoon vuonna 2012 tehdyssä tarkastuksessa oli tullut esille, että Outamon lasten nuorisopsykiatriseen hoitoon pääseminen oli kestänyt jopa puoli vuotta. Lisäksi todettiin, etteivät Outamon lastenkodin lapset olleet päässeet osastohoitoon HUS:iin, vaikka he olivat oirehtineet voimakkaasti.

Outamossa hoito- ja kasvatustyötä tukee yksi kokopäiväinen ja yksi puolipäiväinen psykologi. Lisäksi Outamo käyttää konsultoivaa psykiatria kerran kuukaudessa. Psykiatrian palvelut järjestetään lapsen tarpeiden mukaisesti lasten- ja nuorisopsykiatrian avulla.

Outamon psykologi kertoi ensimmäisellä tarkastuksella, että tilanne on nyt parantunut nuorisopsykiatrisen hoidon osalta niin, että Lohjalla sijaitseviin palveluihin pääsee hyvin ja esimerkiksi tiivistetyt hoitajaksot toimivat hyvin. Esimerkiksi elokuussa Outamoon tullut lapsi sai noin kuukaudessa nuorisopsykiatrian hoitokontaktin Lohjalle. Noin kymmenellä lapsella on tällä hetkellä kontakti nuorisopsykiatrialle.

Psykologin mukaan osastohoito HUS:issa ei ole edelleenkään onnistunut. Jos lapsi on päässyt osastolle arviointiin, hän yleensä pääsee karkaamaan osastolta ja hoitosuhde katkeaa.

Tällä hetkellä Outamossa ei ole lapsia, jotka tarvitsisivat osastohoitoa. Osastohoidon tarpeessa olevia lapsia on vuodessa vain muutamia.

Laitoksen johtaja toi esille huolen, että myöskin M1-lähetteellä HUS:iin viedyt lapset on saatettu kotiuttaa alle vuorokauden kuluessa. Johtajan näkemyksen mukaan terveydenhuollon ammattihenkilöt tekevät ratkaisuja keskustelematta, ja usein laitoksen työntekijöillä ja terveydenhuollon ammattihenkilöillä on eriävät näkemykset hoidon tarpeesta.

Outamon toinen psykologi kertoi tarkastusten jälkeen puhelimitse, että Outamossa erityisenä ongelmana on lapsen kuntouttamisarvioiden puuttuminen. Lasten tarvitsemia neuropsykologian palveluja ei järjestetä Lohjan kaupungin toimesta siten, kuin lastensuojelulain 16 b §:ssä säädetään. Myöskään Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala ei sijaishuollon järjestämisvastuussa olevana tahona osta erikseen neuropsykologian palveluja lapsille. Psykologin mukaan lähes kaikilla Outamoon sijoitetuilla lapsilla on erilaisia keskittymisvaikeuksia, kielitaitoon liittyviä erityisiä haasteita ja ongelmia oppimisessa, joihin vastaavat neuropsykologian palvelut olisivat lapselle välttämättömiä.

Henkilökunta

Laitoksessa työskentelee yhteensä 47 lastenkodin ohjaajaa, kuusi lastenkodin vastaavaa ohjaajaa, 1,5 psykologia, seitsemän laitosapulaista, yksi toimistos sihteeri ja laitoksen johtaja. Lastenkodin ohjaajista kymmenkunta on sairaanhoitajia. Virallinen henkilöstöresurssi on 1,3.

Jokaisella osastolla on yöllä työssä yksi henkilö. Henkilöstöä on kuitenkin enemmän paikalla vähintään klo. 22.00 saakka ja joissain tilanteissa 02.00 saakka.

Laitoksen henkilöstömitoitus on laskettu keskimääräisenä resurssina. Laitoksessa on perusosastojen (neljä) lisäksi kaksi erityisosastoa. Laitoksen mukaan lasten hoitoisuus edellyttää vahvempaa henkilöstömitoitusta kuin Helsingin sosiaali- ja terveystoimialan määrittelemä laskennallinen 1,3.

Keskusteluissa henkilökunnan ja lasten kanssa kävi ilmi, ettei henkilökunta perusosastoilla pysty ottamaan huomioon lasten yksilöllisiä tarpeita ja käymään lasten kanssa henkilökohtaisia keskusteluja tai toimimaan kahden kesken lapsen tarpeiden mukaisella tavalla. Erityisosastot joutuvat myös "jakamaan" omaa henkilökuntaansa perusosastoille, jos sijaisia ei ole saatu ottaa tai niitä ei ole saatavilla. Käytännössä tarkastushavaintojen perusteella näyttää siltä, että Outamon henkilöstömitoitus erityisesti perusosastoilla on riittämätöntä.

Henkilökunta toi edelleen esille, että henkilökunnan riittämättömyyden takia vain lasten perusasiat pystytään hoitamaan, eikä esimerkiksi seitsemänpaikkaisessa yksikössä voida jakaantua tekemään lasten kanssa eri asioita, vaikka lapset niin toivoisivat. Henkilökunnan puutteella on myös syy-yhteys siihen, että lapset laiminlyövät koulunkäyntiään ja ovat poissa koulusta. Henkilökunnan arvion mukaan, mikäli henkilökuntaa olisi riittävästi, voitaisiin lasten kanssa tehdä enemmän yksilöllistä työtä ja keskustelujen kautta motivoida heitä koulunkäyntiin. Tarkastuksella syntyi sellainen vaikutelma, että lapset voivat itse päättää, menevätkö he kouluun vai eivät, eikä henkilökunnalla ole mahdollisuuksia ja keinoja erityisesti henkilökunnan vajeen johdosta vaikuttaa lapsen päätökseen jäädä pois koulusta.

Henkilökunta toi esille, että Outamossa on jokaisella osastolla resurssivaje, vaikka nykyään saadaan käyttää myös keikkatyövoimaa (aiemmin tämä oli kielletty). Kuitenkaan keikkatyöntekijöitäkään ei ole tarpeeksi käytettävissä.

Laitoksen johtajan mukaan Outamosta puuttuu tällä hetkellä yhdeksän henkilötyövuotta.

Henkilöstöresursseihin liittyen laitoksen psykologi toi esille, että Outamoon sijoitetut lapset hyötyvät sellaisesta (laitoksen) osastohoidosta, jossa on erityistä kuntouttavaa osaamista. Ongelmana on kuitenkin se, että osastojen vastaavat ohjaajat joutuvat tosiasiasa huolehti- maan aikaisemmin apulaisjohtajalle kuuluvista hallinnollisista tehtävistä siinä määrin, että sillä on negatiivista vaikutusta kuntouttavan ja kasvatuksellisen työn johtamiseen osastoilla.

Lisäksi psykologi kertoi, että lasten keskimääräinen sijoitusaika Outamossa on lyhentynyt, mi- kä on vaikuttanut lasten kuntouttamismahdollisuuksiin. Lapset elävät psykologin mukaan sijo- ituksen ajan ”tulo- ja lähtökriisissä”, mikä tarkoittaa sitä, että lasten hoitoa ei kunnolla pystytä aloittamaan tai se jää kesken.

Esteettömyys

Outamon eri osastot eivät olleet esteettömiä. Pyörätuolilla liikkuva ei pääse ilman avustusta sisään osastoille tai toimistorakennukseen.

Tilat

Kotiosasto Pähkinässä oli huomattavan kylmät lattiat. Lasten huoneissa ei ollut mitään huo- neen lämmitysmahdollisuuksia, kuten pattereita.

Kotiosasto Nokossa erään lapsen huoneessa vaatekaappi oli rikottu ja siitä puuttui kokonainen seinä. Lapsen vaatteet lojuivat lattialla eikä niitä ollut mahdollista laittaa minnekään. Vaatekaa- pin oli rikkonut tammikuussa 2017 pois muuttanut huoneen edel- linen asukas, eikä tiloja ollut korjattu. Myös huoneen oven karmit oli revitty irti. Tilat ovat olleet korjaamattomina yli 10 kuukautta.

Laitoksen johtaja ilmoitti, että uusi vaatekaappi hankitaan välittö- mästi ja oven karmit uusitaan.

Laitoksen säännöt

Lapsia kuultaessa kävi ilmi, että Outamossa on käytössä seuraamuksena ”palvelukielto”. Las- ten kuvausten mukaan ”palvelukielto” tarkoittaa sitä, ettei lapsi sellaisen saatuaan pääse mui- den mukaan esimerkiksi Lohjan keskustaan. Lasten kertomuksien perusteella ”palvelukiellon” voi saada ainakin huonosta käytöksestä, tupakoinnista sekä alkoholin nauttimisesta. Mikäli lapsi sai samalla viikolla useita ”palvelukieltoja”, se saattoi johtaa kotilomien alkamisen myö- hentämiseen.

”Palvelukieltoja” koskevat ohjeet päivitettiin välittömästi ensimmäisen tarkastuskäynnin jälkeen 10.10.2017. Palvelukielto-sanasta on nyt luovuttu, mutta terminä sen on korvannut ”kasvatuk- sellinen seuraamus” (KS).

”Kasvatuksellisen seuraamuksen” aikana lasta ei kuljeteta lastenkodin ulkopuolisiin harrastuk- siin tai esimerkiksi kauppaan. KS saattaa seurata ainakin koulunkäynnin laiminlyönnistä (”epäonnistunut koulupäivä”) tai tupakoinnista. Ohjeissa ei ole määritelty tarkemmin sitä, mil- laisesta lapsen käytöksestä tai toiminnasta seuraamuksen voi saada.

”Kasvatuksellinen seuraamus” saattaa tarkoittaa, että kotilomalle lähteminen myöhästyy tai ääritilanteissa lomien peruuntumista kokonaan (kolme tai enemmän ”kasvatuksellista seuraamusta”).

Keskustelujen ja Outamon oman ohjeen perusteella näyttää siltä, että ”kasvatuksellisilla seuraamuksilla” rajoitetaan ainakin osin lapsen yhteydenpitoa ja liikkumisvapautta. ”Kasvatukselliset seuraamukset” ovat ainakin joiltakin osin rangaistuksen luonteisia.

Tarkastuksen jälkeen laitoksen johtaja totesi seuraavaa: ”Pohditte ”kotilomia” sellaista käsitettä meillä ei ole vaan kotiharjoittelu. Käsitteiden merkityksessä on merkittävä ero meidän mielessä mutta se ehkä tässä yhteydessä se ei ole merkityksellinen asia. Joka tapauksessa otatte kantaan sääntöjen kautta kotilomiin ja viittaatte suoraan meidän sääntöihin. Tarkastelette tätä rajoittamistoimenpiden näkökulmasta. Toivoisin kumminkin että tässä yhteydessä ottaisitte huomioon Outamon kasvatuksellisia seuraamuksia lapsille rikkeistä.”

”Jos on palvelukiellossa esim. perjantaina, saatetaan lähtöä viivästä esim. klo 17 jälkeen tapahtuvaksi. Harjoitteluun lähtöä ei kuitenkaan voida viivästä pelkän palvelukiellon perusteella eri päivään vaan tällöin ratkaisuun on myös oltava muita perusteita. Kotiharjoittelu on osa lapsen hoitoa ja kasvatusta, mikäli kodin olosuhteet sitä tukevat.”

”Ohjeessa vielä vanha termi palvelukiello mutta se päivitetään myös tähän. Edellisessä tarkastukseenne kiinnititte huomiota tähän asiaan että kasvatukselliset seuraamukset ei saa estää kotilomia jos kotiloma kytkeytyy lapsen kuntoutuksen kokonaisuuteen. Tämä on siis otettu huomioon menettelytapa-ohjeessa. Nyt mielestä luki voi saada kuvan että kasvatuksellisen seuraamus voi automaatti viedä pois kotilomamahdollisuuden. Näin siis ei ole. Tämä sama koskettaa myös Outamon ulkopuolisia harrasteita ja muuta sellaista jos sillä on kuntouttava ja hoidollinen merkitys. Sitä ei siis kasvatuksellinen seuraamus KS estä. Teimme tämän tarkentavan ohjeen teidän huomioiden ja vaateiden perusteella täysin selkeäksi meidän henkilökunnalle.”

Lapsen tapaaminen

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapselle on aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Säännös oikeuttaa lapsen tapaamaan omaa työntekijäänsä muiden läsnä olematta ja keskustelemaan itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista työntekijänsä kanssa.

Laitoksen asiakirjoihin merkitään, milloin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on tavannut lasta. Kuultujen lasten ja laitoksen mukaan yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa on ollut lainmukaista.

Hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja sitä edistävänä menettelynä on pidettävä sitä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijäkin kirjaisivat lasta asiakirjoihin, milloin lasta on tavattu ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulisi merkitä, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena.

Rajoitustoimenpiteet

Yleistä

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Ra-

joitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin.

Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava aina yksilöllisesti, missä laajuudessa on välttämätöntä puuttua kulloinkin kyseessä olevan lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei esimerkiksi voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevana kasvatukseen. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena.

Rajoitustoimenpiteiden edellytykset ja käyttö tulee arvioida aina yksilökohtaisesti siten, että lapseen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide, ja mikäli lievemmät toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoitukseen ei saa ryhtyä lainkaan.

Rajoitustoimenpiteiden on oltava järkevässä ja kohtuullisessa suhteessa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja perusoikeudet huomioivalla tavalla.

Rajoitusta vai kasvatusta

Rajoitusten käyttäminen on erotettava rajojen asettamisesta lapsen kasvatuksessa. Sen erottaminen, mikä on tavanomaista ja hyväksyttävää kasvatuksellisten rajojen asettamista lapselle ja milloin on kysymys lain tarkoittamasta lapsen perusoikeuksien rajoittamisesta, on vaikeaa, eikä ero ole aina selkeä.

Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisten rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä.

Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kasvatuksellisten keinojen tarkoitus, kesto ja intensiteetti ei voi olla sama kuin lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena.

Kasvatuksellisilla rajoilla ei siis puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja kuten edellä on todettu, lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta. Hyvään lasta yksilönä kunnioittavaan kasvatukseen luettavien sääntöjen ja rajoitusten tulee olla oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kasvatukselliset säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestä pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on myös kysymys hallinnollisen pakon käyttämisestä. Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä joudutaan puuttumaan joihinkin perustuslain lapselle turvaamiin perusoikeuksiin, kuten hänen liikkumisvapauteensa, perhe-elämän suojaan, hänen itsemääräämisoikeuteensa, vapauteensa, yksityisyyden suojaan tai omaisuuden suojaan. Harkittaessa rajoitustoimenpitei-

den käyttöä, on arvioitava täyttyvätkö laissa asetetut edellytykset toimenpiteen käytölle, sekä missä laajuudessa puuttuminen lapsen perusoikeuksiin on kulloinkin hyväksyttävää.

Tarkastuksen jälkeen laitoksen johtaja totesi: ”Liittyen sääntöihin ja rajoitustoimenpiteisiin toivon että huomioitte Outamon lasten sääntöihin lapsille kirjoitettu selvitys sääntöjen ja rajoitustoimenpiteiden periaatteista ja eroista. Kun tämä konkreettisesti esillä lapsille yhdessä tärkeimmässä heidän arkielämää ohjaavassa dokumentissa on nämä asiat elävästi ja avoimesti niin lapsilla kuin henkilökunnalla. Toivoisin että kirjaisitte lasten säännöissä on tämä asia ja säännöt nähtävillä. Sääntöjä käsitellään myös lapsia kuulleena yhteisökokouksissa. Mm. Tehostettujen osastojen Pähkinä ja Noko puhelinkäytön säännöt on laadittu tätä prosessia vasten. Ylipäättään toimintaa ohjaaja tekijänä on lasten kuuleminen joka mielessäni näkyy hoito- ja kasvatussuunnitelmien rakenteessa. Jopa yhteisökokouksessa säännöllisesti kerran viikossa lasten ja aikuisten keskinäissuhteita avoimesti osana hoitotyön prosessia avoimuuden ja luottamuksen varmistamiseksi. Jos haluatte lausua havainnon että ainakin vaikuttaa että nämä asiakirjojen sisältörakenteet on laadittu vasten näitä meitä ohjaavia kuulemis- ja osallisuusperiaatteita vastaa. Tämän asian eteen on tehty vaan valtava vuosia kestänyt juurruttamisineen niin Outamossa kuin turulla ja toreilla. Virtuaalipesäpallomailaakin on käytetty.”

Päätökset

Rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä tai toimenpiteitä tarkastuksella saadun selvityksen ja laitoksen toimittaman koosteen mukaan oli tehty ajalla 1.1.2017–30.6.2017 yhteensä 305 päätöstä. Outamo toimitti nähtäväksi huhtikuuta ja kesäkuuta koskevat rajoituspäätökset.

Päätökset koskivat yhteydenpidon rajoittamista, liikkumisvapauden rajoittamista, henkilönkatsastusta ja -tarkastusta, eristämistä, erityistä huolenpitoa, aineiden ja esineiden haltuunottoa, omaisuuden ja tilojen tarkastamista, kiinnipitämistä. Sen lisäksi laitos ilmoitti tehneensä ”kiinnipitoja (LKM)”. Laitos ei koosteessaan määritellyt, mitä tällainen kiinnipito tarkoittaa.

Toimitetuista päätöksistä ilmenee, että suurin osa päätöksistä on tehty takautuvina. Päätösten päiväyksien perusteella kirjallinen rajoittamispäätös on monessa tapauksessa tehty useita päiviä (yleisesti 4-5 päivää) tai viikkoja/kuukausia myöhemmin, kuin milloin itse rajoitustoimenpide on aloitettu tai suoritettu.

Esimerkiksi päätöksessä nro. 2017 10 on henkilönkatsastus päätetty tehdä 21.12.2016–21.1.2017 välisenä aikana. Kuitenkin kirjallinen päätös katsastuksesta on päivämäärän mukaan tehty vasta 20.2.2017.

Päätöksissä kuulemista koskevaan kohtaan ei ollut merkitty kuulemisen tai mielipiteen selvittämisen ajankohtaa, eikä siitä ilmennyt kuulemisen tai mielipiteen sisältöä.

Lisäksi päätöksistä ei aina ilmennyt päätöksentekijän virka-asemaa päätöksentekohetkellä. Esimerkiksi Efficasta tulostetussa päätöksessä, joka on päivätty 26.6.2017 (nro 33) yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekijänä on Outamon lastensuojelulaitoksen vastaava ohjaaja/hoitaja. Kyseisen päätöksen allekirjoitetusta toistekappaleesta kuitenkin ilmenee, että päätöksentekijä on ollut päätöksentekohetkellä vs. johtaja.

Mikäli vastaava ohjaaja tekee vs. johtajana sellaisia päätöksiä, joita lastensuojelulain mukaan voi tehdä vain laitoksen johtaja, tulee virka-aseman selkeästi ilmetä päätösasiakirjoista (niin myöhempänä tulosteena Efficasta, kuin asiakkaalle annetusta alkuperäisestäkin).

Laitoksen johtaja ilmoitti tarkastuksen jälkeen, että ”Se on selvää että toimeenpannun päätöksen valituskelpoinen kirjallinen muoto on meiltä luvattaman paljon viivästänyt aika useasti.

Tämä korjataan tietty ja että lapselle jää oma kappale. (tästä voitaisiin keskustella vielä kumminkin missä säilytetään kun joskus ovat niin holtittomia naiden papereiden kanssa jotka sisältävät arkaluotoisia tietoa jos muistakin heistä itsestään ja onhan niissä salassa pidettäviä henkilötietojakin) Huomionne päätösten tositekappaleista. Ensinkin Outamossa johtajan varalla-olo päivystys jota hoitaa johtaja itse ja nimetyt vastaavat ohjaajat joille delegoitu johtajan päätösvalta. Myös vastaavat ohjaa sijaistaa johtajaa johtajan poissa ollessa. Johtajalle ei tällöin nimettä viransijaista vaan toimivat oman tehtävän ohessa eli omasta toimestaan käsin. Tarkastanne jälkeen tämä asia on puhuttanut vastaavia ohjaajia.”

Päätösten sisällöllinen selvittäminen lapsille ja päätösten tiedoksianto

Lapsia kuultaessa ilmeni, että lasta koskevat laitoksessa tehdyt rajoituspäätökset oli annettu lapsille tiedoksi siten, että lapset olivat allekirjoituksillaan vahvistaneet saaneensa tiedon päätöksistä. Alkuperäisiä tai jäljennöksiä lapsilla päätöksistä ei ollut, eikä myöskään tietoa siitä, missä päätökset säilytettiin. Kuulluilla lapsilla ei heidän kertomansa mukaan ollut selvää kuvaa päätösten tarkemmista sisällöistä tai siitä, millä tavoin päätökseen tyytymättömällä olisi mahdollisuus reagoida päätökseen (esimerkiksi valittaa).

Laitoksen henkilökunnan mukaan lasten kanssa käydään rajoitustoimenpidettä koskeva päätös läpi ja lapsille kerrotaan heidän oikeuksistaan. Päätökset säilytetään Outamon hallinnon toimistossa.

Lasten kuulemisen perusteella saattaa kuitenkin olla mahdollista, ettei kaikille lapsille ole kaikissa tilanteissa riittävällä ja lapsen kannalta ymmärrettävällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja päätösten merkityssisällöstä silloin, kun päätöksiä on annettu tiedoksi. Päätöksiä tiedoksi annettaessa tilanteen tulisi olla sellainen, että lapsi pystyy tosiasiallisesti vastaanottamaan ja ymmärtämään hänelle kerrottavaa tietoa ja selvitystä päätöksen perusteista.

Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä on säädetty viranomaiselle kuuluvasta selvitysvelvollisuudesta. Mainitun säännöksen mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä sosiaalihuollon asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Säännöksen mukaan selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Sosiaalihuollon asiakaslain tarkoittama viranomaiselle kuuluva selvitys- ja tietojenantovelvollisuus turvaa sosiaalihuollon asiakkaalle oikeuden saada ymmärrettävällä tavalla tietoja palvelujärjestelmästä ja häntä koskevista seikoista, joiden avulla hän pystyy muodostamaan oman käsityksen asiasta ja ilmaisemaan oman mielipiteensä hänelle esitetyistä vaihtoehdoista tai häntä koskevista ratkaisuista.

Lastensuojelulain 5 §:ssä on säädetty lapsen ja nuoren mielipiteen ja toivomusten huomioon ottamisesta. Säännöksen mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä tai lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijaishuoltopaikan velvollisuutena on edistää lapselle kuuluvien tiedollisten oikeuksien toteutumista. Lapsella tulee olla aina hänen iästään riippumatta oikeus saada tietoa mm. siitä, minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia viranomaisella tai viranomaisen toimeksiannosta toimivalla esimerkiksi lastensuojelulaitoksella on, millä tavoin lapsi pystyy esittämään omia näkemyksiään ja käsityksiään, mikä merkitys niillä asiassa on ja ennen kaikkea mitä oikeuksia lapsella itsellään asiassa on.

Lapselle on tärkeää se, että hän voi aidosti tuntea osallistuvansa itseään ja omaan elämäänsä vaikuttavia päivittäisiä asioita koskevaan päätöksentekoon. Tärkeää on, että lasta kuullaan hänen ikä- ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla, lapsi saa osallistua itseään koskevien palvelujen suunnitteluun ja niiden toteuttamiseen ja että lasta kannustetaan esittämään asiassa omia käsityksiään ja mielipiteitään. Toisaalta lasta ei saa pakottaa mielipiteiden esittämiseen tai keskusteluun, koska kysymys on lapselle laissa säädetystä oikeudesta. Lapselle on kuitenkin aina annettava riittävästi tietoa viranomaisen ja laitoksen velvollisuuksista, lapsen oikeuksista sekä sosiaalityöntekijän tehtävistä ja roolista lapsen asioista päätettäessä.

Päätöksen tiedoksiannosta ja tiedoksiantotavoista on säädetty hallintolain (434/2003) 54–63 §:ssä. Viranomaisen on hallintolain 54 §:n 1 momentin mukaan viipymättä annettava tekemänsä päätös tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Säännöksen 3 momentin mukaan *asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä*. Jos tiedoksi annettavaan asiakirjaan on liitetty asian käsittelyssä kertyneitä asiakirjoja, joita ei voida luovuttaa vastaanottajalle, viranomaisen on varattava tälle tilaisuus tutustua asiakirjoihin viranomaisen tai haastemiehen luona.

Outamon päätösten tiedoksiantokäytännöstä (siis siitä, ettei lapselle anneta omaa alkuperäistä päätöstä tai sen jäljennöstä) saattaa seurata edellä sanotun lisäksi, että rajoitustoimia koskevat päätökset eivät saavuta lainvoimaa. Tämä merkitsee sitä, että päätösten valitusaika ei kulu umpeen, ellei päätöstä valitusosoituksineen ole annettu tiedoksi.

Yhteydenpidon (LSL 62 §) ja liikkumisvapauden rajoittaminen (LSL 69 §)

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitetulla päätöksellä rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheistensä kanssa.

Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määrääjäksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista.

Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös menettelyä, jossa lapsi liikkuu tai poistuu päätöksessä yksilöidyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa. Lapsen tavanomaisen elämän toimintamahdollisuudet, kuten koulunkäynti, harrastustoiminta, retkelle osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan turvata rajoituksen aikana.

Sinänsä laitoksissa oleville lapsille voidaan asettaa esimerkiksi tavanomaisia kasvatukseen kuuluvia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana. Liikkumisvapautta koskevasta rajoituksesta on kysymys silloin, kun näiden kasvatukseen liittyvien rajojen ohella lasta estetään tai poissuljetaan hänen mahdollisuutensa osallistua vapaasti esimerkiksi harrastustoimintaan tai muihin normaaleihin toimintoihin laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella.

Lapsia kuultaessa ja keskustelussa ilmeni, että lapsen ollessa sijoitettuna tehostetun hoidon kotiosastolle (Pähkinä ja Noko) lasten liikkumisvapautta rajoitettiin laitosalueella, mutta erityisesti laitoksen ulkopuolella Lohjan keskustassa, missä liikkuminen oli mahdollista vain laitoksen henkilökuntaan kuuluvan työntekijän kanssa. Asiasta ei tehty (tehdä) päätöstä liikkumisvapauden rajoittamisesta. Tällainen menettely näyttää täyttävän liikkumisvapauden rajoittamista koskevat edellytykset ja siten edellyttävän päätöksentekoa.

Lapsen yhteydenpidosta sovitaan asiakassuunnitelmassa tai lastensuojelulain mukaan ”muutoin”. Esimerkiksi kotilomista ja niiden ajankohdista voidaan siis sopia yksityiskohtaisestikin

asiakassuunnitelmissa. Käytännössä asiakassuunnitelmassa sovitaan kuitenkin yhteydenpidon (lomien) puitteista ja tarkempi sopiminen ajankohdista tapahtuu yhteistyössä sosiaalityöntekijän, vanhempien ja lapsen kesken. Lapselle on voitu määritellä kotilomat esimerkiksi tapahtuvaksi kahden viikon välein. Tällöin yhteydenpidosta on sovittu siten, kuin lastensuojelulaissa säädetään.

Keskusteluissa ja lapsia kuultaessa ilmeni, että mikäli lapsen liikkumisvapautta oli rajoitettu yli viikonlopun, ei samalle ajalle sovittuja lomajaksoja toteutettu. Päätöstä yhteydenpidon rajoittamisesta ei kuitenkaan tehty. Laitos katsoi liikkumisvapauden rajoittamista koskevan päätöksen sisältävän myös lomien peruuntumisen.

Jos kysymys on lapselle vahingollisten siteiden ja yhteyksien katkaisemisesta, saattaa rajoitustoimenpiteenä tulla kysymykseen päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta, ja tämän lisäksi myös yhteydenpidon rajoittamisesta. *Jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla tosiasiallisesti rajoitetaan lapsen oikeutta jo aiemmin sovittuun yhteydenpitoon, tulee asiassa kuitenkin erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle.*

Yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös on tehtävä myös sellaisissa tilanteissa, joissa esimerkiksi kotilomasta tai muusta yhteydenpidosta ei ole sovittu asiakassuunnitelmassa tai muutoin, ja lapsi tai muu asianosainen vaatii yhteydenpitoa, mutta siihen ei voida suostua.

Keskusteluissa ja lapsia kuultaessa ilmeni, että mikäli lapsi sai ”palvelukiellon” tai nykyään ”kasvatuksellisen seuraamuksen”, (ks. edellä) saattoi se merkitä yksittäisenä lomalle lähdön myöhentymistä ja toisen kerran viikon aikana yhden lomapäivän menettämistä. Mikäli ”palvelukieltoja”/”kasvatuksellisia seuraamuksia” tuli enemmän, merkitsi se loman peruuntumista.

Yhteydenpidon rajoittamisen edellytyksistä on säädetty erikseen lastensuojelulaissa. Edellä kuvatulla perusteella yhteydenpitoa ei voida ainakaan yleisenä sääntönä rajoittaa. Laitoksen menettely ”palvelukieltojen”/”kasvatuksellisen seuraamuksen” osalta näyttää pikemminkin muistuttavan rangaistusta.

Laitoksen säännön perimmäinen tarkoitus on kannustaa lasta koulunkäyntiin ja opiskeluun. Laitoksen tulisi kuitenkin yhdessä koulun ja nuoren kanssa pyrkiä ottamaan käyttöön lastensuojelulain tavoitteiden kanssa paremmin yhteensopivia kasvatuskeinoja, joiden avulla tämä tarkoitus voidaan saavuttaa.

Tarkastus (LSL 66 §) ja katsastus (LSL 66 §)

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus. Tarkastuksen tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Tarkastuksen tekijän ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksen suorittava ja siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi.

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa henkilöntarkastus, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen. Katsastuksen toimittamisesta päättää ja katsastuksen toimittaa laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitok-

sen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Katsastus tulee toimittaa niin, ettei siitä aiheudu tarpeetonta haittaa lapselle.

Jos henkilönkatsastuksen toimittaa muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö, läsnä on oltava laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva toinen henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Verinäytteen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. Katsastusta ei saa toimittaa eikä siinä olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilönkatsastuksen suorittava ja siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi.

Keskusteluissa ja lapsia kuultaessa ilmeni, että joissain tapauksissa (ainakin karkumatkojen jälkeen huumausaineiden käyttöepäilyn johdosta) lapsen vaatteet on voitu tarkastaa. Lapsi on riisuutunut ja verhoutunut pyyhkeeseen. Lapsen vartaloa tai vartalon onteloita ei tarkastella. Tällaisesta lapsen vaatteiden ja tavaroiden tarkastamisesta on laitoksessa tehty katsastusta koskeva päätös.

Henkilöntarkastusta suoritettaessa lasta ei saa riisuttaa ja lapsen kohtelussa tulee ottaa huomioon hänen ikänsä, sukupuolensa, kehitystasonsa, kulttuuritaustansa sekä muut lapsen yksilölliset olosuhteet. Tarkastus on tehtävä asiallisesti, erityistä hienovaraisuutta noudattaen sekä lapsen fyysistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja yksityisyyttä kunnioittaen.

Eristäminen (LSL 70 §)

Lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille, taikka jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttävät. Eristämistä ei saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 24 tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Eristämistilat Noko-osastolla tarkastettiin. Tiloissa oli kameravalvonta. Kameralla ei kuvattu enää WC tiloja.

Havaittiin, että eristystilan ovea avattaessa kameran linssi peittyi oven taakse. Lapsen ja työntekijöiden oikeusturvan ja työturvallisuuden toteutumisen kannalta kameran asennus voitaisiin tehdä uudelleen siten, ettei kamera jää peittoon oven taakse.

Vahinkojen korvaaminen

Lapsen vahingoittaessa kaupungin omaisuutta ei vahingosta peritä taloudellista korvausta lapselta. Lapsi ei muutoinkaan joudu korvaamaan aiheuttamaansa vahinkoa.

Käyttövarat

Käyttövarat maksetaan lain mukaan. Karkumatkojen aikana käyttövaroja ei makseta. Maksunpano tapahtuu karkaamistilanteen selvittyä ja lapsen palatessa sijaishuoltopaikkaansa.

Muut keskustelut

Laitoksen johtaja toi esille vuonna 2015 tehdyn apulaisoikeusasiamiehen ratkaisun, joka hänen mielestään oli tehty puutteellisin tiedoin. Johtaja ihmetteli, miksei asiassa ollut vaadittu, että poliisi suorittaa esitutkinnan.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kantelujen tutkinta on kirjallista menettelyä. Kantelun kohteelta pyydetään selvitys. Selvityksessä voi esittää kaiken sen, mitä katsoo tarpeelliseksi asian selvittämiseksi. Perustuslain mukaan oikeusasiamiehellä on oikeus saada myös salassa pidettävää tietoa. Asiassa tehdään ratkaisu saatujen selvitysten perusteella.

Tarkastuksen jälkeen laitoksen johtaja esitti seuraavaa: ”Tärkein on esilleni nostama valvontavelvollisuuden ja itsemääräämisoikeuden kompleksinen suhde. Huoli liittyy erityisesti siihen että tästä keskinäisyydestä puuttuu viranomaisohjaus. Tämä on erityisen tärkeää Outamon kaltaisissa isoissa laitoksissa joissa laajat laitosalueet jotta lapsilla olisi turvallinen ja virikkeellinen elinympäristö. Tämä on erityisen vaativaa lasten sääntöjen laatimisen suhteen erityisesti liikkumisen suhteen laitosalueella. Kantelu asiassa eritoten kiinnitettiin huomiota tähän valvontavelvollisuuteen. Toiminnan järjestäminen laadukkaasti niin että laillisuusvaatimukset ja muut toiminnan vaatimukset olisi yhteensovittavissa vaatisi viranomaisohjauksen tähän mainitsemaani keskinäisyyteeseen.”

Toimenpiteet

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin kiinnittää Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan huomiota perustuslain 19 §:n vaatimukseen turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystoimialan palvelut. Useat tarkastuksilla havaitut puutteet lastenkodin toiminnassa näyttäisivät johtuvan riittämättömistä henkilövoimavaroista.

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin kiinnittää Outamon lastenkodin huomiota siihen, että jos liikkumisvapauden rajoituspäätöksen ohella tosiasiallisesti rajoitetaan lapsen asiakassuunnitelmassa tai muulla tavoin aiemmin sovittua yhteydenpitoa, on asiasta tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva erillinen päätös.

Edelleen apulaisoikeusasiamies kiinnittää lastenkodin huomiota siihen, että rajoitustoimenpiteitä ei koskaan voida käyttää rangaistuksena tai seuraamuksena lapsen käyttäytymisestä.

Apulaisoikeusasiamies kiinnittää lastenkodin sekä sosiaali- ja terveystoimialan huomiota rajoitustoimenpiteitä koskevien päätösten oikea-aikaisuuteen. Päätöksiä ei lähtökohtaisesti voi tehdä takautuvina (poikkeuksena kiireelliset tilanteet, jolloin päätös tehdään välittömästi heti, kun se on mahdollista). Apulaisoikeusasiamies kiinnittää sosiaali- ja terveystoimialan huomiota myös siihen, että rajoituspäätöksistä tulee ilmetä päätöksentekijän virka-asema päätöksenteon kohdella.

Apulaisoikeusasiamies kiinnittää lastenkodin ja sosiaali- ja terveystoimialan huomiota siihen, että Outamon päätösten tiedoksiantokäytännöstä saattaa seurata, että rajoitustoimia koskevat päätökset eivät saavuta lainvoimaa, mikä merkitsee sitä, että päätösten valitusaika ei kulu umpeen.

Lapselle tulisi aina antaa rajoituspäätös alkuperäisenä tai kopiona, ja päätöksen luovuttaminen merkitä lasta koskeviin asiakirjoihin. Jos lapsi kieltäytyy ottamasta vastaan päätöstä, tulisi lapselle ilmoittaa, että päätöstä tai sen kopiota säilytetään hänen lukuunsa asumisyksikön tiloissa tai lapselle nimetyn omahoitajan ilmoittamassa paikassa, josta lapsi saa sen aina halutessaan.

Asia merkitään lasta koskeviin asiakirjoihin. Ainakin valitusaikana päätöstä tulee säilyttää siten, että se on nopeasti saatavissa, jos lapsi sitä pyytää.

Lapselle on riittävän tarkasti kuvattava se, miksi asiassa on päädytty rajoitustoimenpiteeseen, mikä on toimenpiteen tarkoitus ja sen kesto. Lapselle on selvitettävä, mitä rajoitus hänen kohdallaan tosiasiallisesti merkitsee ja miten hän voi toimia, jos hän on erimieltä esimerkiksi rajoituksen perusteista, kestosta tai muusta rajoitukseen liittyvästä seikasta. Mikäli lapsi on tyytymättömän rajoituspäätökseen, on lapselle ohjattava mahdollisen valituksen tekemisessä. Tämä asia kuuluu laitokselle ja erityisesti myös lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Laitokselle ei kuulu valitusperusteiden arvioiminen, mutta lasta on autettava ilmoittamaan itse ne syyt ja perusteet, joiden perusteella lapsi katsoo päätöksen olevan virheellinen. Lapsi on tarvittaessa ohjattava riittävän oikeudellisen avun esimerkiksi yleisen oikeusavun piiriin.

Apulaisoikeusasiamies pitää lapsen oikeuksia paremmin toteuttavana ja sitä edistävänä menettelynä, että niin laitos, kuin sosiaalityöntekijäkin kirjaa lasten asiakirjoihin, milloin lasta on tavattu ja miten tapaaminen on toteutettu. Lisäksi tulee kirjata, onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena.

Tarkastushavaintojen perusteella apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi:

- 1) Outamon lastenkodin henkilökunnan riittävyyden suhteessa lasten hoitoisuuteen.
- 2) Kaupungin ja laitoksen rajoitustoimenpiteitä koskevan päätöksentekomenettelyn.
- 3) Lasten neuropsykologian palvelujen riittävyyden ja järjestämisen Helsingin tai Lohjan kaupungin toimesta.
- 4) Millä tavoin Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala valvoo Outamossa ja muissa laitoksissa tehtyjä rajoituksia, ja millä tavoin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä yksittäistapauksissa valvoo yksilöllisen sijaishuollon järjestämistä ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Apulaisoikeusasiamies päätti lisäksi ottaa omana aloitteenaan erikseen selvitettäväksi Outamon lastenkodin koulun opetuksen ja oppilashuollon riittävän järjestämisen.

Tämä pöytäkirja lähetetään Helsingin sosiaali- ja terveystoimialalle sekä tiedoksi Etelä-Suomen aluehallintovirastolle.

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin määräyksestä ilmoitan vielä, että Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan tulee antaa pöytäkirja tiedoksi kaikille Outamoon sijoitettujen lasten vastuusosiaalityöntekijöille. Lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tulee keskustella pöytäkirjan sisällöstä sijoitetun lapsen kanssa.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Riikka Jackson
esittelijä